

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Автори стверджують, що майбутній фахівець із соціальної роботи як соціальний педагог і менеджер повинен досконально знати свою справу, застосовувати найбільш ефективні прийоми і методи соціальної роботи і управління людьми. Особистісно-професійна компетентність, на думку авторів, займає ключове місце в ієрархії якостей фахівця із соціальної роботи. Фахівець із соціальної роботи має володіти професійною компетентністю зі свого фаху, широкою ерудицією і високим рівнем всебічної освіти, вербальною і невербальною культурою поведінки, презентабельною зовнішністю, вмінням презентації і самопрезентації, вмінням організувати спеціальні заходи із соціальної роботи.

Ключові слова: особистісно-професійна компетентність, фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог, підготовка.

Постановка проблеми. Кризова соціокультурна ситуація, формування нового соціально-економічного ладу обумовили суттєві структурні зміни в сфері освіти. Світова спільнота підійшла до розуміння того, що своєрідним містком від техногенної цивілізації до антропогенної може бути така якість освіти і виховання людини, яка формувала б у неї планетарне мислення, спрямоване на вирішення проблем, пов'язаних із такими пріоритетними цінностями, як, наприклад, якість життя людини; проблем, вирішення яких не нанесло б шкоди планеті Земля, а значить, і самій людині.

Однобічність і вузькість освіти фахівців із соціальної роботи, тяжіння до соціалізації призвели до недооцінки особистості студента, його місця, ролі, значимості в суспільному розвитку, ігнорування індивідуальних здібностей студентів. Однак у сучасних умовах відбувається переоцінка ролі фахівців із соціальної роботи у суспільстві, з'являється нова важлива риса означеної освіти – рефлексія на соціальний контекст професійної діяльності. Тому логіка підготовки фахівців із соціальної роботи має наближуватися до логіки університетського знання.

Професійна діяльність фахівців із соціальної роботи все більше перетворюється в гуманітарну, тому особистісні якості і педагогічні здібності мають зайняти гідне місце у його професійній підготовці. Виникла потреба в опису якостей, які забезпечать успішне виконання завдань гуманітарної діяльності й які можна подати у вигляді моделі особистісно-професійної компетентності фахівця із соціальної роботи.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, показав, що дослідження педагогічної підготовки фахівців із соціальної роботи можуть базуватися на теоретико-методологічних працях С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя та ін.; працях з дидактики професійної освіти Р. Гуревича, О. Дубасенюк, Н. Ничкало, П. Юцявічене та ін. Разом з тим, аналіз сучасних

наукових праць показав, що поза увагою дослідників залишилися питання удосконалення особистісно-професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи. Деякі аспекти означеної проблеми висвітлювалися у наших попередніх дослідженнях, присвячених професійній підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи [1, с. 295–297; 2, с. 228–231; 3, с. 44–49; 4, с. 303–306; 5, с. 301–303; 6, с. 42–45; 7, с. 136–141; 8, с. 264–265; 9, с. 49–53; 10, с. 59–60; 11, с. 175–179; 12, с. 333–335; 13, с. 161–170; 14, с. 67–70].

Метою статті став теоретичний аналіз моделі особистісно-професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи в контексті компетентнісного підходу.

Завдання дослідження: по-перше, провести аналіз існуючих моделей фахівців із соціальної роботи; по-друге, на основі аналізу досліджень у руслі компетентнісного підходу виявити сутність понять «компетентність» і «компетенція».

Розпочнемо виклад суті й результатів нашого теоретичного дослідження з першого його завдання – проведення аналізу існуючих моделей фахівців із соціальної роботи.

Основні підходи і цілі створення моделей фахівців із соціальної роботи узагальнено і систематизовано покажемо у таблиці 1 [за: 3, с. 44–49].

Структура професійної моделі фахівця із соціальної роботи має складатися з таких розділів: 1) вимоги до світоглядних і поведінкових якостей його особистості; 2) прогностична характеристика галузі; 3) основні тенденції розвитку об'єктів, засобів і змісту роботи фахівця; 4) перспективні вимоги до рівня професійної підготовки фахівців [3, с. 45].

На нашу думку, серед сучасних вимог до будь-якого фахівця, не лише фахівця із соціальної роботи, можна виділити якості, які покликані розвивати саме психолого-педагогічні дисципліни: вміння навчатися, самостійно здобувати знання, готовність до колективної діяльності, вміння спілкуватися з людьми і управляти ними. Суто професійні риси фахівця із соціальної роботи можна звести у три групи: вміння проводити фахові дослідження (якості науковця); вміння вирішувати практичні професійні завдання, управляючи процесами і людьми (якості професіонала, лідера, менеджера); вміння фахово спілкуватися і вирішувати комунікативні проблеми (якості соціального педагога).

Таблиця 1.

Основні підходи і цілі створення моделей фахівця із соціальної роботи

Модель фахівця	Підходи (що розглядається?)	Основні цілі створення моделей
Психограма	Розглядаються вимоги до психіки людини певної професії, що містять перелік професійно важливих якостей	Розглядаються з метою удосконалення професійного відбору, професійного підбору, професійної адаптації, раціоналізації режиму і умов праці фахівця
Професіограма	Розглядається професія (спеціальність) і її вимоги до людини	Розглядаються з метою удосконалення професійного відбору, професійного підбору, професійної адаптації, раціоналізації режиму і умов праці фахівця

Мінімальна освітня програма	Розглядаються мінімум змісту навчальної програми, максимум обсягу навчального навантаження	Розглядаються з метою уніфікації навчальних програм, упорядкування процесу навчання
Державний стандарт	Розглядаються норми, вимоги до випускника і освітньої системи	Розглядаються з метою упорядкування вимог до фахівця і удосконалення їх підготовки
Кваліфікаційна характеристика	Розглядається особистість як носій певних професійно важливих якостей	Розглядаються з метою підвищення ефективності планування підготовки фахівця, удосконалення навчального процесу
Модель діяльності	Розглядається діяльність фахівця у реальних чи змодельованих умовах	Перша група цілей спрямована на сферу навчального закладу і визначається необхідністю отримання інформації для вироблення і впровадження навчально-виховних заходів, які забезпечують відповідність підготовки вимогам до фахівця. Друга група цілей спрямована на сферу застосування фахівця і передбачає вирішення прикладних завдань, наприклад, вироблення посадових обов'язків

Виділимо також групи якостей, які вимагаються від особистості фахівця із соціальної роботи: а) пов'язані зі ставленням до праці: працелюбність, уважне ставлення до обов'язків, творчий підхід в роботі; б) якості, які характеризують загальний стиль поведінки і діяльності: дисциплінованість, самостійність, дотримання слова, авторитетність, енергійність; в) знання: зі своєї спеціальності, знання гуманітарних наук, математики й інформатики, загальна культура; г) якості інтелекту: гнучкість, передбачливість; д) організаційні вміння фахівця із соціальної роботи: проводити соціальну роботу, бачити проблеми, вирішувати завдання соціальної роботи, навчати інших працювати, взаємодіяти з іншими, планувати роботу; е) організаційні якості адміністратора: вміння створювати трудову атмосферу, вміння керувати людьми, відстояти колективні інтереси, розуміти людей, переконувати їх; є) ставлення до людей: чесність, принциповість, вихованість; ж) ставлення до себе: вимогливість, скромність, упевненість в собі, самовдосконалення.

Така модель також дає змогу визначити вимоги до особистості фахівця із соціальної роботи: а) системна інтегративна освіченість; б) теоретичні і практичні знання, вміння, навички і здатність до продуктивного, творчого виконання функцій професійної діяльності; в) бачення тенденцій і основних напрямів розвитку соціальних і педагогічних наук, соціальної роботи; г) здатність інтегрувати, генерувати ідеї з різних галузей науки і виробництва, оперувати міждисциплінарними категоріями, синтезувати знання з різних наук для вирішення складних інтегративних професійних і соціальних сфер; д) знання психологічних закономірностей, які дають змогу проектувати складні соціально-економічні системи, які ставлять підвищені вимоги до психічної діяльності людини, її психічного навантаження; е) професійна мобільність як здатність швидко засвоювати нові схеми соціальної роботи, техніку, технології

і нові спеціальності; є) організаторські здібності; ж) усвідомлене ставлення до своєї професії, прагнення до особистісного і професійного зростання; з) знання типових помилок і недопущення їх у власній професійній діяльності [3, с. 44–49].

Сформульовані вимоги вказують на складну структуру розвитку особистості фахівця із соціальної роботи, який повинен володіти системою професійних знань, особистісними якостями.

Щодо *другого завдання* дослідження з виявлення сутності понять «компетентність» і «компетенція» у руслі компетентнісного підходу відзначимо, що сучасній професійній освіті властивий перехід від кваліфікаційного підходу до компетентнісного, де «компетентність» і «компетенція» є центральними поняттями [3, с. 44–49; 6, с. 42–45; 7, с. 136–141]. Поняття «компетентність» і «компетенція» застосовуються досить широко, однак їх трактування і розуміння потребують більшої деталізації. Ми будемо дотримуватися точки зору на «компетентність» як інтегровану характеристику якостей особистості, результат підготовки випускника вищої школи до виконання діяльності у певній сфері [3, с. 44–49].

Компетентність відрізняється особистісно обумовленими смисловими, світоглядними, рефлексивними характеристиками і передбачає досвід застосування компетенції як базового компонента. Компетенції є «образом майбутнього» для студента, певний орієнтир у навчанні, де пов'язуються в єдине особистісний і соціальний смисл освіти.

У європейському освітньому просторі немає єдиного, чіткого і однозначного розуміння поняття «компетентність» стосовно використання його для опису бажаного образу (професіонально-кваліфікаційної моделі) випускника того чи іншого ступеню (циклу).

Ми погоджуємося з доказами необхідності переходу на компетентнісний підхід в освіті: а) забезпечення формування узагальненої моделі якості, абстрагованої від конкретних дисциплін і об'єктів праці, що дасть змогу говорити про більш широке поле діяльності фахівця (це є важливим для підвищення мобільності молодих фахівців на ринку праці); б) перехід дасть змогу чітко і обґрунтовано, на міждисциплінарній основі виділяти модулі в освітній програмі підготовки фахівців і порівнювати різні програми саме за ними, а не окремими дисциплінами (це є важливим для підвищення мобільності студентів у системі освіти); в) застосування компетентнісного підходу для опису результатів освіти позитивно відіб'ється на можливості порівняння дипломів і ступенів, які видаються вітчизняними і зарубіжними закладами вищої освіти (це буде сприяти створенню єдиного ринку трудових ресурсів у Європі, розширить можливості трудовлаштування випускників); г) компетентнісний підхід може дати негативний ефект, якщо не будуть враховані вже набрані моделі випускника.

Компетентність переважно розглядається як здатність застосовувати отримані знання і вміння на практиці, у повсякденному житті для вирішення тих чи інших практичних і теоретичних проблем [3, с. 46]. Автори відмічають, що компетентність показує не лише результати навчання, а й систему досвіду

творчої особистості і ціннісних орієнтацій студентів. Знання, вміння і навички є основою формування способів творчої діяльності і досвіду емоційно-ціннісного ставлення. Це забезпечить якість навчання як результату освіти [3, с. 46–47].

Структуру ключових компетенцій вчені інколи подають через набір таких компонентів: базова компетентність; компетентність у сфері культури і дозвілля; компетентність у побутовій сфері; компетентність у сфері соціально-трудової діяльності; а також: загальнокультурна компетентність; допрофесійна компетентність; методологічна компетентність; політичні компетенції; соціальні компетенції; міжкультурні компетенції; комунікативні компетенції; інформаційні компетенції [3, с. 46–47].

У результаті аналізу СВЕ-підходу (освіта, заснована на компетенціях – competence-based education – СВЕ) визначені і теоретично обґрунтовані засади групи ключових компетенцій, основна їх номенклатура і компоненти чи види компетенцій, що входять до кожної з них.

Таким чином, узагальнюючи погляди прихильників компетентнісного підходу до освіти, ми робимо висновок, що компетентність слід розглядати як якості, властивості особистості, які формуються у студента, а компетенції – нормативно задані характеристики майбутнього фахівця.

Освіченість людини вимірюється у знаннях і вміннях, компетентність – у компетенціях. Компетенція – здібність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню; те, що породжує вміння; характеристика, яку можна виявити, спостерігаючи за діями, вміннями.

Якість результату освіти сьогодні прийнято вимірювати не у знаннях і вміннях, а у відповідних до вимог суспільства компетенціях, адже можна бути освіченим але не компетентним – не зможти проявити (мобілізувати) свої знання у конкретній ситуації.

Компетенції можуть бути як загальні (необхідні для соціалізації в реальному житті), так і професійні (спеціальні, необхідні людині для виконання спеціальних функцій – набору компетенцій його професії і кваліфікації). Загальні компетенції формуються у процесі неперервної освіти людини, спеціальні – у процесі професійної підготовки (професійної освіти, підвищення кваліфікації, післядипломної освіти, стажування тощо).

Особистісно-професійна компетентність фахівця із соціальної роботи як мета його професійної освіти – здатність передавати професійні знання, вміння і досвід, взаємодіяти з партнерами в соціальній роботі з метою вільного здійснення вибору відповідної діяльності і досягнення найкращих результатів за умов обмеження ресурсів.

Огляд підходів до розуміння компетентності дає можливість зробити такі **висновки**: А) компетентність, як психолого-педагогічна характеристика людини, це: суб'єктна характеристика людини у її самостійній, відповідальній, ініціативній взаємодії зі світом; прояв особистості; вона не може існувати поза особистістю і її практичною діяльністю; спрямованість діяльності на запланований конкретний результат, який є основою для самоконтролю і ефективної поведінки навіть у критичних ситуаціях за умов обмеження ресурсів; інтеграція духовного потенціалу соціального працівника і його

наукових знань, умінь і навичок, яка виявляється у творчому саморозвитку; здатність ефективно (результативно) виконувати певні функції відповідно до прийнятими у соціумі у конкретно-історичний момент нормами, стандартами, вимогами; уміння орієнтуватися, адаптуватися, навчатися, розвиватися; прогностичний характер діяльності, заснований на розумінні об'єктивних закономірностей, тобто, на науковому знанні; усвідомленість досвіду у відповідному виді діяльності, відображає свідомий характер самоорганізованої діяльності; проявляється у результаті, поведінці і діяльності; Б) компетентність фахівця із соціальної роботи означає: відображення персоніфікації соціальної роботи, забезпечує універсальність діяльності людини; характеристику взаємозв'язку між особистісними характеристиками працівника і виконуваною роботою, яка дає змогу фахівцю функціонувати у процесі соціальної роботи як цілісної особистості зі всіма своїми якостями; єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення професійної діяльності, підготовленість до вирішення реальних завдань соціальної роботи; свободу і самостійність в соціальній роботі, прийнятті рішень, свобода творчості, відповідальність як критерій самоуправління нерозривно пов'язана зі свідомістю учасників управління, означає усвідомленість участі і управлінні, наявність необхідних для цього знань і досвіду; проявляється в рівні майстерності, складності праці і її результатів, у підвищенні її інтенсивності і продуктивності, ступені задоволення інтересів і потреб суб'єкта соціальної роботи, у досягненні ним конкретних цілей і результатів; В) особистісно-професійна компетентність містить такі характеристики: активне, дієве знання закономірностей становлення і розвитку людини; здатність до ефективної комунікації, спілкування і взаємодії, обміну інформацією, підтримки взаємин з колегами, взаємного навчання і розвитку; формується шляхом вирішення у професійно-освітньому процесі різноманітних завдань, які моделюють, імітують чи реально відображають соціальну роботу; активність індивіда у розвитку власних здібностей; перспектива, яка у тій чи іншій мірі доступна студенту завдяки його індивідуальним можливостям і різним об'єктивним умовам, дієвий чинник особистісного і професійного становлення студента; посилення самостійності студентів і стимулювання їх особистісного і професійного саморозвитку, творчості, підвищення відповідальності за результати навчання, підготовку до соціальної роботи, стимулювання процесу становлення нестандартного професіонала, цікавої людини.

Отже, фахівець із соціальної роботи має володіти професійною підготовкою і компетентністю (компетентність фахівця із фаху, широка ерудиція і високий рівень всебічної освіти, вербальна і невербальна культура поведінки, презентабельна зовнішність, вміння презентації і самопрезентації, вміння організувати спеціальні заходи) і рядом особистісних якостей. Фахівець із соціальної роботи як соціальний педагог і менеджер має досконало знати свою справу, застосовувати найефективніші прийоми і методи соціальної роботи і управління людьми.

Уточнення найефективніших шляхів розвитку особистісно-професійної компетентності магістра як соціального педагога визначає **перспективи подальших досліджень**.

Література

1. Лебедик Л. В. Застосування освітнього менеджменту у професійній підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Нова українська школа: траєкторія поступу*: зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф., 2 квіт. 2021 року / за заг. ред. Л. В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 295–297. URL : http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2021/zbirnik_nush_2021.pdf#page=296
2. Лебедик Л. В. Критерії розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи. *Обдаровані діти – скарб нації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конференції (м. Київ, 8–11 груд. 2020 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 228–231. URL : <http://novyny.ostriv.in.ua/publication/code-7E317C4119BB9/list-8C72DA5726>
3. Лебедик Л. Педагогічна компетентність магістра економіки. *Імідж сучасного педагога*. 2009. №4 (93). С. 44–49.
4. Лебедик Л. В. Полівалентна система підготовки соціальних працівників у країнах Європи. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 31 берез. – 2 квіт. 2021 р.). У 2 т. / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : «Мітра», 2021. Т.1. С. 303–306.
5. Лебедик Л. В. Проблемні аспекти правового забезпечення економічної безпеки фахівців у сфері соціальної роботи. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 25 верес. 2020 р. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2020. С. 301–303 URL : <http://repo.dli.donetsk.ua/jspui/handle/123456789/1187>
6. Лебедик Л. В. Професійний розвиток майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи засобами інформаційних технологій. *Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті Концепції «Освіта впродовж життя»* : зб. тез доповідей наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Краматорськ, 10 грудня 2020 р. / відп. ред. Д. В. Малєєв. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. С. 42–45. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/issue/view/10.12.2020>.
7. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності соціального педагога в умовах інноваційних змін у системі післядипломної освіти. *Неперервна освіта: здобутки, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., приуроченої 80-річчю від дня заснування Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Тернопіль, Україна, 23 груд. 2020 р.). *Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, А. Janowski, Ф. І. Полянський,

Г. І. Герасимчук, Т. В. Магера, М. П. Мамус, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна. Тернопіль: ТОКІППО, 2020. С. 136–141.

8. Лебедик Л. В. Саморозвиток особистості майбутнього соціального працівника в умовах університету. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві* : Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 берез. 2021 р. / НІОУ ім. Ярослава Мудрого. Х. : Друкарня Мадрид, 2021. С. 264–265. URL : <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18796>

9. Лебедик Л., Стрельніков В. Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 49–53. URL : http://isp.poippo.pl.ua/article/view/212383/pdf_76

10. Лебедик Л. В. Теоретичні та методологічні аспекти фахового зростання особистості майбутнього соціального працівника в умовах особистісно-орієнтованого навчання. *Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (26–27 листоп. 2020 р., Бердянський державний педагогічний університет). Бердянськ, 2020. С. 59–60. URL : http://bdpu.org/wp-content/uploads/2020/12/Materialy_konferentsii_2020.pdf

11. Стрельніков В., Лебедик Л. Можливості системи освіти дорослих для соціальної адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО. *Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО*: збірник матеріалів кр. столу до Дня захисника України, Київ, 17 жовтня 2018 року / за заг. ред. Войтович Р. В., Ворони П. В. Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. С. 175–179.

12. Стрельніков В. Ю. Правові основи діяльності суб'єктів соціальної роботи з дітьми та молоддю. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 25 верес. 2020 р. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2020. С. 333–335. URL : <http://repo.dli.donetsk.ua/jsrui/handle/123456789/1187>

13. Стрельніков В. Ю. Соціальна робота з безпритульними дітьми: світовий досвід. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу»* (м. Полтава, 19–20 квіт. 2017 р.). У 3-х т. К. : Університет «Україна», 2017. Т. 1. С. 161–170.

14. Стрельніков В. Ю. Соціальна адаптація переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО у системі освіти дорослих. *Філософія публічного управління*. 2018. № 2. С. 67–70.